

Kiss Gy. Csaba

Harminc év után: 1987

Érdeemes utólag számba venni a Lakiteleki Találkozó (igen, talán írható nagybetűvel, bár egy nappal utána még nem biztos, hogy így gondoltuk) résztvevőiről néhány egyszerű adatot. A jelenléti ív alapján készült névsorban 181 fő szerepel. A rövid áttekintést megkönnyíti, hogy ki-kí föltüntette foglalkozását és lakóhelyét. A legnagyobb csoport – hogy is lehetett volna másképp – az íróké, irodalomtörténészeké volt (45 fő). Aki ismeri valamennyire modern kori történelmünket, beleértve '56-ot, bizonyára nem csodálkozik rajta. A művészek száma 9, csakúgy, mint az újságíróké/szerkesztőké. Összeadva nem volt rossz a társadalomtudományok képviselése sem, hiszen 12 közgazdász, 9 szociológus, 6 politológus és 6 történész volt a körünkben. A pedagóguspálya különböző szintjeihez (óvónőtől tanárokig) 17-en tartoztak. 6 mérnök, 4 orvos és 4 jogász volt a csapatban. 6-7 embert tekinthettünk munkásnak. Egyetemi-főiskolai hallgató 5, tisztviselőnek tekinthető személy szintén 5 volt jelen. Ezen kívül két-két néprajzsról, művészettörténészről, népművelőről, továbbá egy biológusról (Vargha János – Duna Kör) és egy református lelkészről (Csontos József Dabasról) ad számot a lista. Ami az érkezési helyet illeti, egyértelmű a fővárosi többség (126). Természetes, hogy szép számmal szere-

pelnek a helyiek, a lakiteleki polgárok, akik nélkül nem lehetett volna megoldani a szervezést. A regionális szempont egyébként nem tesz hozzá túl sokat a találkozó értelmezéséhez, de talán nem teljesen érdektelen ezt sem számba venni. Összetételünknek ez a dimenziója elsősorban gyakorlati okokkal magyarázható. Kitüntetett hely illette meg a közeli Kecskemétet és környékét, ahonnan nyolcan jöttek, beleértve a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnökét, Gajdócsi Istvánt (aki föltehetően Pozsgay személye miatt fogadta el a meghívást). Miskolcra és Szegedre hárman-hárman jöttek, Debrecenből ketten. Kissé értetlenkedtem a helyszínen, hogy nem láttam ott a *Tiszatáj* szerkesztőit (Ablonczy László hiába kapacitálta Annus Józsefet), pedig akkor már fordulni látszott az ügyük, az új miniszterelnök próbált békét keresni az író társadalommal. Köztünk volt New Yorkból a Püske házaspár (Sanyi bácsi föl is ajánlotta a támogatását a jegyzőkönyv megjelentetéséhez), továbbá Puerto Ricóból az itthon tartózkodó Ferdinandy György. Tóth Károly Antal volt az egyetlen határon túli magyar (Kolozsvárról), az ellenzéki *Ellenpontok* című kiadvány egyik szerkesztője, de emlékezetem szerint akkor már a kitelepülés első szakaszát élte.

Természetesen arról sem lehet megfeledkezni, hogy a meghívottak jelentős szellemi köröket képviseltek, mint a civil társadalom, a klubmozgalom nem egy fontos színterének ismert szereplői. Többek között Bogdán Emil, a betiltott martonvásári Széchenyi Társaság fő szervezője, Dragon Pál, a szentendrei Petőfi Egyesület elnöke, Márton János, a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumának elnöke, Vargha János, a Duna Kör elnöke, Vigh Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság életre hívója. És ott voltak az egyetemi klubmozgalom

fáradhatatlan aktivistái: Bégány Attila, Diczházi Bertalan, Filep Tamás Gusztáv. A betiltott *Mozgó Világ* főszerkesztője, Kulin Ferenc és helyettese, Alexa Károly. Jelen voltak a vidéki magyar író-társadalom olyan meghatározó személyiségei, mint Aczél Géza Debrecenből, Grezsa Ferenc Hódmezővásárhelyről, Ratkó József Nagykállóból és Serfőző Simon Miskolcra. Lehetne arról is összesítést készíteni, hogy a Lakitelekre meghívtak közül ki milyen politikai pályára került az átmenet éveiben. Szinte nem volt olyan demokratikus párt Magyarországon (az SZDSZ-t is beleértve), amelynek ne lett volna ott fontos tagja, képviselője ezen a találkozón. Nem kívánok ebből a szempontból névsorolvasást végezni, de elmondhatjuk, hogy az egykori résztvevőkből a szabad Magyarországon került ki köztársasági elnök, országgyűlési alelnök, alkotmánybíró, miniszterek, államtitkárok, számos képviselő és egyetemi tanár. Ebből a távlatból az is világosan kitűnik, milyen széles ideológiai-politikai, később pártpolitikai kört képviselt ez a társaság.¹

Nagy történeti irodalma van a lakiteleki találkozónak, ennek elemzésére nem kívánok itt vállalkozni. Csupán két megközelítést szeretnék némiképp árnyalni. Az egyik az alakuló MDF és az MSZMP reformszárnyának együttműködése. Való igaz, sok olyan személyt lehet említeni, akik akkor még párttagok voltak és fontos szerepet játszottak a tanácskozáson. 1989 tavaszán azt nyilatkozta Kulin Ferenc az *Unió* című folyóirat 6. számában: „...vissza tudnék utalni '87 szeptemberére, amikor Lakiteleken úgy indult az egész mozgalom, hogy az első előadók között ott volt Pozsgay Imre, Bihari Mihály, Lengyel László, Király Zoltán, vagyis az ún. »reformkommunisták« élcsapata. Jelen voltak a Magyar Demokrata Fórum alapításánál. Ez nyilvánvaló, hogy nem a

1 A jegyzőkönyvben nem szerepel a résztvevők között három személy: Lugossy László filmrendező, Gorondy-Novák Sándor nyugdíjas és ifj. Gorondy-Novák Sándor joghallgató.

„...párbeszéd csak valóságos partnerek között lehetséges, olyan partnerek között, amelyek mindegyike alanyisággal, autonómiával és megfelelő függetlenséggel rendelkezik.”
(Idézet Kiss Gy. Csaba lakiteleki hozzászólásából.)

véletlen játéka, tehát az a kemény mag, az a népi írói csoport, amely megszervezte ezt a mozgalmat, nyilván mélyen átgondolta azt, hogy az indításnál miért kell már hangsúlyozni az MSZMP reformszárnyával az ilyen fajta, nagyon szoros együttműködési hajlamot.”² Ilyesmiről szó sem volt. Először is, akkor még egyáltalán nem lehetett valóságos és egységes reformszárny létezéséről vagy annak elitjéről beszélni, hiszen igazából egyedül Pozsgay Imre törekvése mutatott egyértelműen ebbe az irányba. Bihari Mihály, Lengyel László és Király Zoltán között jelentős különbségek voltak, ez nyilvánvalóvá vált Lakiteleken is. A „kemény mag” – ha magamat is odaszámíthatom – emlékezetem szerint elsősorban arra törekedett, hogy létrehozandó közösségünk mibenlétét meghatározza – és nem is föltétlenül „népi táborként”. Bíró Zoltán szintén ebben az értelemben fogalmazott hozzászólásában. Lehet, hogy kissé távolabbról – különösen akkori párttagok szemében – úgy látszott ez a Pozsgay előadásával

2 *Unió*, 1987/6. 87.

kezdődött találkozó, mintha szövetségkeresés volna a Népfront elnökével. Kapcsolatkeresés volt a párbeszéd reményében, igen, de ennél nem több. A fentiekben próbáltam árnyaltan érzékeltetni, miképp láttuk ezt akkor, természetesen egymás között is különböző hangsúlyokkal. Elhangzott egyébként az a javaslat, hogy indítsuk a mozgalmat a Népfront keretében, ezt azonban egyértelműen elutasítottuk.

Csizmadia Ervin SZDSZ-monográfiájában sok részletet föltárt a lakiteleki találkozó szervezése körüli részletekről,³ kategorikus megállapításai azonban meglehetősen egyoldalúak. Forrása-it nem mindig ellenőrizte, arra a Kulin Ferencre hivatkozik például, aki nem is vett részt a szervezésben. Ilyen kizárólagos formában fogalmaz: „...a demokratikus ellenzék nem képviseltethette magát a találkozón.”⁴ Eszerint tehát lé-

3 Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék, 1968–1988. Monográfia.* Budapest, T-Twins, 1995. 409–414.

4 Uo. 410.

tezett volna ilyen szervezet? (Csak ismételni tudom: ki vagy kik határozták meg, ki tartozik bele?). Az szintén tanulságos, hogy következetesen *ellenzék*ről és *népiekről* beszél. Tehát két félről van szó, s közülük az egyik, „a népiek” nem is ellenzék. Mi volna hát? Csizmadia azt sugallja, hogy a reformkommunisták segédcsapata. Tudjuk jól, közvetlenül Lakitelek után elkezdődött a találkozó rossz hírbe keverése. Az akkor Amerikában tartózkodó Csoóri Sándor kétségbeesetten telefonált haza, hogy az a hír járja, a *New York Times*-ban írta volna egy Henry Kamm nevű újságíró (pontos idézetet máig nem tudunk hozni), hogy antiszemita ízű rendezvény volt. Nagy erővel folyt itthon és külföldön Lakitelek ellen-mítoszának az építése – mi úgy határoztunk, hogy nekünk a Szabad Európa Rádió nem fórumunk. Nyilvánvalóan fölvethető ilyenkor a *cui prodest* kérdése, hogy vajon kiknek volt érdeke a mi kezdeményezésünk lejáratása. Akkor már szépen formálódott az a kép a nemzetközi nyilvánosságban, miszerint a történelemformáló lengyel Szo-

„...valamennyiönknek adódnak lehetőségei annak megakadályozására, hogy szakmai és közéleti tevékenységünk során ne mindent elnyelő és mindent magánkörben megemészítő közeggé váljunk, hanem éppen ellenkezőleg, váljunk állandóan reflektálónak.” (Idézet Szabad György hozzászólásából.)

„Nem zászlót lobogtatunk, nem harci kürtöt fújunk, hanem építkezünk, a magunk ízlése és lehetősége szerint!”
(Idézet Bíró Zoltán hozzászólásából.)

lidaritás mellett ott van a csehszlovák Charta mozgalom, Magyarországon pedig a „demokratikus ellenzék”. És kész. Ennyi. Önkéntelenül is az a beszélgetés jut eszembe, amelyet valamikor novemberben egy pesti belvárosi borozóban folytattunk Haraszti Miklóssal. Még az egyetemről ismertünk egymást, és Nagy József Zsigmonddal áthívtuk a mi asztalunkhoz. Bortól bátorított hangulatban voltunk mind a hárman, és persze szóba került a politika, Lakitelek története is. „Őszintén megmondom nektek – így Haraszti –, igazán nem tudtam elképzelni, hogy ti ezt meg tudjátok szervezni.”

A „szervezők” rendszeres találkozóin most már a „hogyan tovább” kérdése foglalkoztatott bennünket. Korábban szóba hoztam már további tevékenységformánk egyik lehetőségeként annak a lengyel értelmiségi csoportnak a példáját, amely *Tapasztalat és jövő* címmel készített elemzéseket független szakértők bevonásával a ’70-es-’80-as évek

fordulóján az ország életének különböző területeiről. Vagyis a Fórum – egyelőre ugyan csak mi heten – fölkérhetne szakértőket egy-egy területről elemzést készíteni, s ezeket továbbítanánk állami szervek számára, és nyilvánosságra hoznánk. Bíró Zoltán célzott is erre lakiteleki fölszólalásában: „...ki-nyilvánítjuk igényünket és szándékunkat egy olyasféle fórum létrehozására, amely a jövőben képes lehet közvetítő, tényfeltáró és javaslattevő szerepet betölteni államhatalom és társadalom között...”⁵ Korabeli följegyzésem szerint a lakiteleki találkozón elhangzottakat figyelembe véve a következő kérdésekről terveztük ilyen átfogó jelentések elkészítését: a romániai magyarság helyzete, közigazgatás (különös tekintettel az önkormányzatiságra), továbbá állásfoglalást a magyarországi etnikai és vallási kisebbségek helyzetéről. Munkacso-

5 *Lakitelek, 1987. A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2007, 97.

portokat szándékoztunk kialakítani az egyes témák földolgozásához. A romániai magyarság helyzetét föltáró munkacsoportba meghívni szándékoztunk: Joó Rudolfot (Für Lajos őt javasolta a munka irányítójának), Kósa Lászlót, Entz Gézát, Vásárhelyi Juditot, Tóth Károly Antalt – közülünk pedig Für Lajos és jómagam vettünk volna részt munkájában. A Bibó István munkáit zsinórmértéknek tartó közigazgatási elveket és gyakorlatot kidolgozó munkacsoportba pedig Bilecz Endrét, Bihari Mihályt és Krasznai Zoltánt kívántuk fölkeríteni.

Közben meglehetősen nyomasztott bennünket az a tény, hogy csak álhírek, ellenőrizetlen pletykák forogtak a lakiteleki találkozóról. Ez esetben a köztes nyilvánosság lehetőségeivel nem számolhattunk. Nem lehetett olyan, bármily szabad szellemű sajtóorgánumot elképzelni, amely megkockáztatta volna, hogy közöl róla valamit. Érdeklődés persze volt, összekacsintások könyvtári folyosókon, szerkesztőségi beszélgetések, telefonhívások a munkahelyemen, hogy személyesen megkeresnének. Szabad Györggyel a találkozó után röviddel az 5-ös buszon futottam össze. Nem voltam történészhallgató, csak felületesen ismertem őt, de úgy üdvözölt, mint akivel közös ügyben vagyunk elkötelezettek. Létezett egyébként egy legendája is Lakiteleeknek. (A rossz és jó legendáknak is kitűnő táptalaja a homály.)

Szeptemberben megkaptam a francia vízumot, az utolsó formális akadály is elhárult utazásom előtt. Régen terveztem ezt az utat, nagyon vártam már. Baráti tanácsra, még 1984-ban, amikor turistaként ott jártam, fölkerestem annak a kis alapítványnak az irodáját, ahol rövidebb időre kutatói ösztöndíjat lehetett kapni. Miután lengyel emigráns háttérű szervezet volt, be kellett adni egy rövid munkatervet, s valamelyik francia egyetem küldött hivatalos meghívó levelet. Mindenekelőtt Witold Gombrowicz franciaországi életéről szándékoztam szakirodalmat, anyagot gyűjteni (évek óta

foglalkoztam az emigráns lengyel író életművével). Vonzó volt újszerű avantgárd prózájával, izgalmas *Naplójával*, néhol meghökkentő önkritikus közép-európai-lengyel szemléletével. Róla szerettem volna ún. kandidátusi (a mai doktorinak felel meg) értekezést írni, de az aspiránsfelvételi előtt eltanácsoltak tőle, mondván emigráns szerző (hazájában is hol kiadták, hol nem), rontanám vele az esélyemet. Témát változtattam, de azért teljesen nem mondtam le róla. A francia kutatóúthoz alkalmas érv volt Gombrowicz, aki életének utolsó szakaszát a dél-franciaországi Vence-ban töltötte. Elővettem régi francia nyelvkönyveimet, jártam még egy kiscsoportos magán kurzusra egy évig az Irodalomtudományi Intézetbe. Negyvenéves vén fejjel lettem a középfokú nyelvvizsgát, hogy ne akadhasson bele senki nyelvtudásom hiányába az engedélyek megadásakor. A meghívó az Intézetbe érkezett Daniel Beauvois professzortól, a kitűnő történésztől, a lengyel-ukrán viszony kutatójától a Lille-i Egyetem Bölcsészettudományi Karáról: „Uram, korábbi levelezésünk és megegyezésünk értelmében tisztelettel meghívom Önt a mi tanszékünk nevében egy 4-6 hetes tanulmányútra a következő egyetemi tanévben. Tartózkodásának időtartamára 6.000 frank ösztöndíj fog rendelkezésére állni. Abban a reményben, hogy eleget tud tenni ennek a meghívásnak, kérem, kedves kollégám, fogadja őszinte tiszteletem kifejezését. Daniel Beauvois.” Lille-ben nem jártam végül '87-ben, Beauvois professzornak személyesen így csak negyedszázaddal később, Krakóban volt módom megköszönni segítségét egy tudományos rendezvényen.

Októbert, az egész hónapot szerettem volna Párizsban tölteni, de naponta csúszott az indulás időpontja. Végül október 7-én tudtam útra kelni.

(Az írás részlet Kiss Gy. Csaba 2017 szeptemberében a *Nap Kiadónál* megjelenő visszaemlékezéseiből.)